

Túry György

Etika és regény: elméletek és értelmezések az 1980-as és 1990-es évek amerikai színterén
(tézisek)

Az Irodalomtudományi Doktori Program keretében készült értekezés
a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzésére

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Programvezető: Thomka Beáta egyetemi tanár
Témavezető: Bókay Antal egyetemi tanár

Pécs
2006

A doktori értekezés tartalomjegyzéke

1. Bevezetés
2. Elméletek
- 2.1 J. Hillis Miller etikai kritikája
- 2.2 Martha C. Nussbaum etikai kritikája
3. Értelmezések
- 3.1 Maxine Hong Kingston, *The Woman Warrior*
- 3.2 Bret Easton Ellis, *Less Than Zero*
- 3.3 Toni Morrison, *Beloved*
4. Összegzés
5. Bibliográfia

Tézisek

I. Az értekezés célkitűzése

A disszertációt elsősorban irodalomkritika- és irodalomelmélet-történeti vizsgálódásként határozom meg. Időkerete az 1970-es évek közepétől az 1990-es évek elejéig terjedő bő másfél évtizedet öleli fel. Úgy vélem, ez az az időszak az amerikai irodalomtudomány színterén, amely az etikai kritika közelmúltbeli fellendülését megalapozta. A munka középpontjában azon feltevés vizsgálata áll, amely szerint a fiktív narratívák, a személyes identitás és az etikai kategóriájának egymást is jelentősen módosító-gazdagító kapcsolata olyan, részben még feltáratlan területekkel bír, amelyek újszerűségüknél fogva hozzájárulhatnak a kortárs irodalomtudomány fejlődéséhez.

A munka Bevezetést követő, második, két fejezetből álló nagyobb egysége az elméleti kérdések egy részét kísérli meg alaposan körüljárni J. Hillis Miller és Martha C. Nussbaum munkái kapcsán, mindenekelőtt arra keresve választ, hogy miért és hogyan kapcsolódik egymáshoz, egymásba a narratíva, a személyes identitás és az etika kategóriája. A harmadik, három fejezetnyi nagyobb egység ugyanezt a problémát kívánja boncolgatni, három közelmúltbeli amerikai regényt értelmezve.

II. Elméleti, kritikai és történeti háttér, módszerek

Az 1960-as évek „nyelvi fordulata” után és annak következtében az amerikai irodalomtudományban megfigyelhető radikális szemléletváltozások egyik legjelentősebb eredménye éppen az, hogy az etika és az „etikai kritika” ismét az érdeklődés homlokterébe került, mind annak különböző nézeteket valló művelői, mind a teoretikusok, mind pedig az alkotóművészek részéről. A hatvanas évek kísérletező prózáját megteremtő, posztmodern szerzők munkái természetesen új értelmezői szemléletet és értékelői stratégiát követeltek maguknak.

John Gardner, úgy is mint regényíró és úgy is mint az etikai kritika hagyományos, sőt, egyes vonásaiban konzervatív vonulatának képviselője, egyike az elsőknek, akik markánsan reagálnak az új kihívásokra. 1978-ban jelenik meg *On Moral Fiction* című munkája, melyben szenvedélyesen áll ki az irodalom általa nemcsak hagyományosnak, hanem örökérvényűnek is vélt „funkciói” mellett, elsősorban azt tartva az irodalmi művek feladatának, hogy tanítsanak, mutassanak példát, általánosabban fogalmazva: járuljanak hozzá az egyén fejlődéséhez, *Bildungjához*. Ebben az értelemben Gardner az angol-amerikai „morális kritika” örökösének és továbbvivőjének is tekinthető, olyan kritikusok nyomán haladva, mint például Matthew Arnold, Henry James, F. R. Leavis vagy Lionel Trilling. Ez az az irányultság, amelyet aztán a chicagói neo-arisztotelianusok (köztük Wayne C. Booth és Martha C. Nussbaum) továbbvisznek, jöllehet sokat finomítanak a gardneri szemléletmód sarkosságán, s nézetüket elméletileg színvonalasan megalapozva az erkölcsfilozófia arisztotelészi hagyományában.

Csupán kilenc évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a vezető dekonstruktív kritikus és teoretikus, J. Hillis Miller megjelentesse ma már mérföldkönek tekinthető könyvét e témában, a *The Ethics of Reading: Kant, de Man, Eliot, Trollope, James, and Benjamin* (1987). Ebben – nemcsak személy szerint rá, hanem az egész dekonstruktivista irodalomszemléletre is jellemző módon – a nyelvi fordulat eredményeit használja föl egy, a nyelvben, a textualitásban megalapozott etika létrehozására.

A negyedik, ötödik és hatodik fejezet a fentieket felhasználva, az általuk biztosított nézőpontból értelmez három jelentős amerikai regényt, Maxine Hong Kingston 1976-os *The Woman Warrior*-ját, Bret Easton Ellis 1985-ös *Less Than Zero*-ját és Toni Morrison 1987-es *Beloved*-jét. A műelemzéseket irányító kérdések között a következők kapnak kulcsszerepet: 1) Milyen viszony van, illetve teremtődik meg egy egyes szám első személyű narratíva és a narrátor személyiségének (ön)konstitúciója, illetve személyes identitása között? 2) Milyen etikai következményei vannak a mű teremtette regényvilágban egy személy fikcionalizálásának, azaz szereplővé tételének? 3) Az emberek egymás iránti felelőssége mi módon mutatkozik meg a textualitás szintjén, illetve van-e ennek, s ha igen, mi a relevanciája a textualitás világán túl? 4) Egy létező, hús-vér személy szükségszerűen válik-e nem többé, mint szövegszerű szereplővé azáltal, hogy fikcionalizálódik? 5) A newtoni értelemben vett „etikai struktúrák” különbözősége milyen lehetőségeket eredményez a regényértelmezés számára?

III. Az értekezés felépítése

Az első elméleti fejezet Miller etikai kritikájával foglalkozik. Ő az amerikai dekonstrukció egyik legjelentősebb (és máig igen aktív) képviselője, akinek az irányzat sikerre vitelében elvülhetetlen érdemei vannak. A fenomenológiai iskolától elfordulva kerülnek érdeklődése középpontjába azok az új (főként Európából származó) elméletek, amelyek oly nagy hatásúaknak bizonyulnak majd mind további személyes karrierje, mind pedig a dekonstrukció amerikai diadalútjának szempontjából. E hatások legerősebbike kétségtelenül az új nyelvelméleteké, amelyek hatással lesznek nemcsak a nyelvet és textualitást érintő nézeteire, hanem – ezekre alapozva – narratíva- és megszemélyesítés-elméleteire is.

Érdeklődése az 1980-as évek legelején fordul etikai kérdések irányába, hogy azután két évtizeden át vissza-visszatérjen rájuk, különböző szempontokból vizsgálva őket. Etikai kritikáját legalább két nagy fontosságú elem teszi egyedivé, különbözteti meg az irányzat más iskoláitól. Az egyik az, hogy ő az „olvasás etikáját” teszi érdeklődése első fázisának (körülbelül az 1980-as évekről van szó) középpontjába, arra keresve elsősorban is a választ, hogy mi váltja ki azt a szerinte elkerülhetetlen és felelős válaszadási kényszert, amellyel egy „jó” olvasás során szükségszerűen szembesül az olvasó. Kísérlete egy textuális jellegű kategorikus imperatívusz létét feltételezi. Ez a nyelvi-textuális megalapozottságú etikai irányultságú irodalomértelmezés alkotja egyben a Miller-féle etikai kritika második megkülönböztető jellemzőjét.

A fejezet egyrészt feldolgozza ezirányú munkásságát – mind teoretikus, mind pedig praktikus-műértelmező szinten –, másrészt pedig értékeli, kritikával is illeti azt. Mindkét fő célkitűzésnek úgy próbál meg eleget tenni, hogy *problémaközpontú* kutatási módszert alkalmazva értelmezem 1) Miller Kant-olvasatát, 2) nyelv-, 3) narratíva- és 4) megszemélyesítés-elméletét, illetve az ezeken alapuló műelemzéseit.

Reményeim szerint jól érzékelhetően vitázva a Miller-fejazzettel, a Nussbaum etikai kritikáját bemutató, egyelőre még mindig alapvetően elméleti orientációjú, harmadik fejezet megfelelően készíti elő a terepet az utolsó három, gyakorlatibb, műközpontú fejezet számára. Nussbaum a hagyományos iskolákhoz egyértelműen sorolható neo-arisztotelianus, újhumanista vonulat egyik, ha nem legjelentősebb képviselője. Millertől eltérően filozófus képzettségű, akit főként a következő témák érdekelnek: antik görög erkölcsfilozófia (elsősorban Arisztotelész ezirányú munkássága), irodalom és etika kapcsolata (főleg a klasszikus modernizmus kánonjába tartozó nagyregényekből merítve példáit), a humanista-liberális oktatás kérdései, jogfilozófia, általános emberjogi kérdések, valamint az úgynevezett fejlődéselméletek [development theory].

Irodalom és etika kapcsolatát vizsgáló kutatásai explicit módon alapulnak az arisztotelészi filozófiára, illetve kapcsolódnak hozzá, kiegészülve egyfajta, jamesinek is nevezhető szenzibilitással. Eltérően tehát Miller Kant-alapozású etikai kritikájától, amelynek nyilvánvalóan központi fogalmai a felelősségteljes kötelesség és a kategorikus imperatívusz, Nussbaum vizsgálódásainak központi jelentőségű szervezőelve az arisztotelészi *eudaimonia* koncepciója. Az irodalmi művek vizsgálatakor arra keresi a választ, hogy azok hogyan járulhatnak hozzá a görög

bölcselelő „hogyan éljünk?” erkölcsfilozófiai kérdésének megválaszolásához. Értelmezése szerint a klasszikus modernizmus nagyregényei (akárcsak az antik görög drámairodalom maradandó darabjai), de még akár egy 20. század végi amerikai minimalista novella is segít minket bizonyos, etikai jellegű kérdések megválaszolásában: egyrészt ilyen jellegű kérdések és rá adott vagy adható válaszok tematizálásával, másrészt pedig a műszervező formai elemek útmutatásával, azáltal, hogy azok (mint értékválasztást megtestesítő műkomponensek) kijelölik a helyes értelmezés útját. Nussbaum azt állítja, hogy a filozófia absztrakt nyelve nem képes az etikai szférájának adekvát, sokoldalú bemutatására; erkölcsi döntéshozatali, illetve értékelő helyzetek bemutatására és modellezésére. E hiányosság kiegészítésére szerinte semmi sem alkalmasabb, mint az irodalom, mert 1) tapasztalatainkat mind horizontális, mind pedig vertikális irányban tágítja, 2) teret enged a véletlenszerű események bemutatásának, 3) érzelmeket ábrázol és érzelmeket gerjeszt és 4) kitüntetett szerepet biztosít az ismét csak arisztotelészi értelemben vett percepció és partikularitás számára. Nussbaum ezirányú munkásságának összefoglalásával és értékelésével célozom annak bemutatására, hogy hogyan képes megújulni a leghagyományosabb etikai irányultságú irodalomértelmező iskola, ha megfelelő tárgyi tudás, ezzel élni tudó módszer és széleskörű irodalmi műveltség áll mögötte.

A kortárs amerikai prózairodalom többszörös díjnyertes klasszikusa, a *Woman Warrior* elemzése alkotja a negyedik fejezetet. A munka jelentőségének egyik látványos bizonyítéka az, hogy ez a regény szerepel a leggyakrabban az amerikai felsőoktatási intézmények irodalom szakos hallgatóinak kortársi olvasmánylistáján. Tárgyalását nemcsak ez a – nehezen túlbecsülhető jelentőségű – tény indokolja, hanem az is, hogy mind tematikáját, mind pedig a narratíva megformáltságát tekintve kitűnően alkalmas egy etikai fókuszú olvasat céljára.

Az ezt megelőző mindkét elméleti fejezetben bemutatott teoretikus alapvetéseknek és műelemző stratégiáknak is teret kívánok a könyv elemzésekor szentelni, annak tudatában természetesen, hogy az értelmezést a regény narratívájának – nem pedig elméleti és műelemző stratégiák preconcepciójának – kell irányítania. Az interpretáció központi tézise az a többé-kevésbé közmegegyezéssel elfogadott belátás, hogy a kortárs kisebbségi [ethnic] amerikai írók, illetve népcsoportok úgynevezett többrétegű identitását a legadekvátabb módon többrétegű narratíváik képesek kifejezni, megtestesíteni, sőt, ahogy azt reményeim szerint a mű elemzésekor bizonyítani is tudom, akár megteremteni is. A Miller-féle textualitásra alapozott etikát ebben az esetben tehát kiegészíti egy textualitásra, illetve narratíva (-létrehozásra) alapozott identitásteremtés. Értelmezésemben így egy esztétikai (narratívát teremtő) aktus *par excellence* etikaiként (is) értelmezhetővé válik. Az arisztotelészi erkölcsfilozófia – nemcsak Nussbaum értelmezésében – központiaként vélt „hogyan éljünk?” kérdésére Kingston regényének szövege úgy próbál válaszlehetőségeket biztosítani (leginkább az öt központi nőalak történetének elmondásával), hogy bemutassa: e kérdésnek nemhogy megválaszolását, de felvetését is megelőzi a „ki vagyok én?” kérdése. Egyik kérdésre sem adható felelet elvont fogalmak segítségével, hanem kizárólag történetek elmondása és értelmezése által.

A többrétegű narratíva közegében és által létrejövő többrétegű identitás tehát olyan jellegű tematizálások és formai választások révén teremődik meg, melyek magától értetődően adnak teret egy etikai orientáltságú olvasat számára – feltételezve, hogy az identitásteremtés (nem csak, de hangsúlyosan azon jellemzője miatt, hogy értékválasztások mentén jön létre) maga is értelmezhető és értelmezendő etikai jellegű aktusként.

Meglepő folytatásnak tűnhet a Kingston-regény után Ellis *Less Than Zero*ja. Valóban, nehéz lenne a két munkát rokonítani (talán attól eltekintve, hogy tíz éven belül íródtak és mindkét szerző kaliforniai), ám ez szándékos választás eredménye. Célozom – többek között – éppen az, hogy bizonyítsam, az etikai kritika alkalmas széles horizontokat befogni, azaz fiktív narratívák egymástól jelentősen eltérő jegyeit mutató reprezentánsait elemezni.

A fejezet négy jelentős irodalomtörténeti-esztétikai hagyományba látja besorolhatónak ezt a megjelenése idején óriási népszerűségnek örvendő, de legalább akkora botrányokat is kiváltó regényt. Ezek a következők: 1) a minimalizmus, 2) a dél-kaliforniai, hollywoodi *noir*, 3) a nyolcvanas évek „dokumentarizmusa” és 4) a szatíra műfaja. Elemzésemben arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy mind a négy hagyomány szerepet kap abban, hogy – szöges ellentétben az általános vélekedéssel – megállapíthassuk: a *Less Than Zero* egyértelműen, sőt, elsősorban etikai kérdések iránt érdeklődő, azokat megjelenítő narratívaként (is) olvasható.

Kísérletet teszek arra, hogy bemutassam, miként járul ehhez hozzá az adorno-i értelemben vett úgynevezett „immanens” kritikai pozíció regényben kimutatható meghatározó jelenléte, az

általam „abszurd-szatirikus realizmusként” jelölt besorolás, valamint Ellis kifejezését kölcsönözve, a „nem narratív” (azaz gyakorlatilag cselekmény nélküli) narratíva. Ellis a felszín és az individualizmus abszurdizálásával, és egyéb – a látszat ellenére nagyon is tudatos írói választás eredményeként megszülető – írói eszközökkel olyan *minimálesztétikai* pozícióra alapozva hozza létre a *Less Than Zero* narratíváját, amely egy posztmodern kori *minimáletika* reprezentánsaként, de akár fogalmazhatok úgy is: létrehozójaként funkcionál.

A *The New York Times Book Review* 2006. május 21-i száma tette közzé azon felmérés eredményét, amely azt volt hivatott kideríteni (több száz megkérdezett vezető kritikus, szerkesztő, irodalomtudós és író válasza alapján), hogy „melyik az elmúlt huszonöt év legjobb amerikai regénye”. Ez Toni Morrison 1987-es *Beloved*-ja lett. E regény „narratív-etikai” elemzése alkotja a disszertáció következő fejezetét.

A. Z. Newton három „etikai struktúrát” különböztet meg a narratívákban. A „narratív-etika” elnevezés arra a szövegszintre utal, amely maga a történet elbeszélése/elmondása kapcsán jön létre, azaz a szerző—„implied author”—narrátor—narrált esemény, illetve személy—olvasó tengely mentén képződik, illetve szerveződik. A narratívák „reprezentatív” névvel illetett etikai struktúrája azon szövegszintre utal, amelyen személyek fikcionalizálása, illetve szereplők megteremtése történik. A „hermeneutikai” struktúra pedig az olvasás és értelmezés folyamatai kapcsán jön létre, azaz az olvasónak és a kritikusnak azon tevékenységére utal, amely a szöveghez fűződő olvasói/értelmezői viszonyon alapul. Az elemzés elsősorban azt vizsgálja, hogy a narratíva több szempontból is központi jelentőségűnek tételezhető eseményéről szóló három, jelentősen eltérő jellegű beszámolóban mi a funkciója a newtoni-phelani értelemben vett narratív-etikai regényértelmezés terében.

Értelmezésemben a központi történet három különböző formában előadott változata ugyanis azt mutatja be, ami maga a felfoghatatlan. Márpedig a felfoghatatlanról nem tudunk ítélni. Szembesülünk vele, közelebb kerülhetünk hozzá a művészet kivételes eszközei és a képzelet révén, de ítélni – közvetíti Morrison *Beloved*-ja – nem feltétlenül lehetséges. Azaz: „a *Beloved* [...] olyasfajta etikát közvetít [...], amely sem nem eszköz, sem nem cél egy probléma megoldásában, hanem *olvasási probléma*. Annak megállapítása is megkockáztatható, hogy sokkal inkább közvetíti az etikát olvasási problémaként, semmint meghatározó döntéseket hozó szubjektumok problémájaként” (Wu 782). *Olvasási problémán* értelmezési problémát érve: azt tehát, hogy a narratíva, azon nyilvánvaló – annak reprezentatív szintjén – jelenlévő etikai komponense *nem* a legjelentősebb etikai jellegű összetevője a regénynek. Azon a szinten ez nem más és nem több mint „meghatározó döntéseket hozó szubjektumok problémája”. A *Beloved* esetében a narratíva nem pusztán megjelenít etikaiként (is) értelmezhető, értelmezendő eseményeket, hanem maga hoz létre, képez meg – megformáltsága révén – egy önálló, bizonyos értelemben teljes mértékben unikális és autonóm etikai szférát.

Mindhárom műelemző fejezetben igyekszem hasznosítani Miller és Nussbaum ezirányú munkásságát, ez azonban nem jelenti azt, hogy direkt módon citálnám őket. Sokkal inkább volt célom az, hogy elméleti tételeiket és műelemző stratégiájukat együttesen, egy-egy mű elemzésén belül munkába tudjam állítani. Érdemesnek tartom megjegyezni még, hogy a három szépirodalmi mű összehasonlító elemzésére nem teszek kísérletet (nem úgy, mint a két teoretikus szerző esetében); ez véleményem szerint már túlfeszítené a disszertáció határait.

IV. A vizsgálat eredményei

- (1) A posztmodern kor etikája a baumani „szakadék” imaginárius terében jön létre; a kortárs irodalomtudomány etikai vonulatának vizsgálata is e virtuális térben írható le és értelmezhető tehát a leggyümölcsözőbben.
- (2) Sikerült irodalomelmélet- és irodalomkritika-történeti keretbe foglalva bemutatnom, hogy miért és hogyan hozható kapcsolatba irodalom és etika.
- (3) A dekonstruktív kritikus, Miller és a neo-arisztotelianus, újhumanista filozófus, Nussbaum ezirányú munkásságát törekedtem összehasonlító módon bemutatni és értékelni. Erre eddig egyedül Robert Eaglestone tett kísérletet, de véleményem szerint a fent említetteknek nálam jóval reduktívabb és szelektívabb, sőt, bizonyos esetekben elfogult olvasata alapján.

- (4) Három jelentős (egymástól nagyon eltérő jellegű) amerikai regényt értelmeztem az etikai kritika belátásai alapján. Elemzéseim így egy többretegű, egy „nem narratív” és egy „koncentrikus” narratíva etikai fókuszú olvasataiként értelmezhetőek.
- (5) A nussbaumi etikai kritika *pandanjaként* (az esztétikai etizálása) bemutatom, hogy a *Less Than Zero* narratívája miért értelmezhető többek között úgy is, mint ami az etikai esztétizálódásának irányába mutat, és ez hogyan kapcsolható a pragmatista esztétika amerikai hagyományának „reinkarnációjaként” is felfogható shustermani „szomaesztétikához”.
- (6) Miller ezirányú munkásságát feldolgozva bemutatom és bírálok az általa létrehozott úgynevezett textualitásra-nyelviségre alapozott etikát.
- (7) A Kingston-regény kapcsán bemutatok egy textualitáson, narratíván alapuló identitáskeresési, illetve -teremtési modellt, amely akár általánosítható következtetésnek is tekinthető bizonyos alkotók és alkotások csoportjával kapcsolatban.
- (8) A *Less Than Zero* elemzése folyamán egy minimálesztétikában megtestesülő minimáletikát tárok fel.
- (9) Morrison *Belovedja* kapcsán, a newtoni „etikai struktúrák” különbözőségére építve bemutatom, hogy a „narratív-etikai” struktúra milyen értelmezési lehetőségeket hoz játékba.

Szakmai önéletrajz

Tanulmányok

Ph.D. jelölt, 2007

M.A. Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1997, Esztétika

M.A. Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1996, Angol nyelv és irodalom

Szakmai gyakorlat

Egyetemi tanársegéd, Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák tanszék, Pécsi Tudományegyetem, 2002 - .

Óraadó, Budapesti Kommunikációs Főiskola, 2002-05

Óraadó, Amerikanisztika tanszék, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1999-2000.

Oktató, Janus Pannonius Tudományegyetem Gyakorlóiskola, 1995-2000.

Ösztöndíjak

The School of Criticism and Theory 30th Summer Session, Cornell University, 2006.

Visiting Fulbright Scholar, Department of English and Comparative Literature, Columbia University, New York City, 2006 tavaszi félév (témavezető: Dr. Bruce Robbins); és Department of English, University of Oklahoma, Norman, Oklahoma, 2005 őszi félév (témavezető: Dr. Vincent B. Leitch).

Visiting Researcher, Department of English, University of Oklahoma, Norman, Oklahoma, 2005. jan. - febr.

Central European University, Budapest, Summer University, "Transnational Flows, Structures, Agents and the Idea of Development," 2004.

Visiting Scholar, University of California at Irvine, 2001.

Research Fellow, JFK Institute, Berlin, 2001.

Research Fellow, British Library, 2000.

"The American West in Literature, Culture, and History," Szeminárium, Center for US Studies, Martin Luther University, Halle-Wittenberg, 1999.

"Images of the U.S. throughout its History," Szeminárium, Wolfenbüttel, 1998.

Díj

MTA Pécsi Regionális Bizottsága, 2005. Díj az *Irodalom és etika: kortárs amerikai szerzők című pályamunkáért* (a doktori értekezés rövidített változata).

Kutatási projekt

Alternative Culture Beyond Borders: Arts and Media in the Context of Globalization. Nemzetközi kutatás, 2007-2010.

Publikációk

1 Tanulmányok

- "Egy boa-dekonstruktor a nyelv sűrűjében." *Literatura* 2002.2: 123-41.

- "An Ethics Founded on Textuality." *European Journal of English Studies (EJES)* 7.2 (2003): 205-14.

- "Az esztétikai etizálása" *Literatura* 2004.2: 46-56.

- "Minimalista próza – minimalista etika (?)" *Filológiai Közöny* 50.1-2 (2004): 63-82.

- "A kritikai kultúrakutatás önreflexiója: esettanulmány a *European Journal of Cultural Studies* kapcsán." *Helikon* 51.1-2 (2005): 165-173.

2 Könyvfejezetek

- "J. Hillis Miller etikai kritikája." *Keresztez(öd)ések: Dekonstrukció, retorika és megértés a mai irodalomtudományban*. Szerk. Bókay Antal és M. Sándorfi Edina. Budapest: Janus/Gondolat, 2003. 224-50.

- "Martha C. Nussbaum etikai kritikája" *A regény nyelvei*. Szerk. Kovács Árpád. Budapest: Argumentum Kiadó, 2005. 129-40.

3 Recenziók

- "Mi az irodalom?" *On Literature*, J. Hillis Miller *Holmi* 16.7 (2004) 892-4.

- *Theory Matters*, Vincent B. Leitch *Helikon* 50.3 (2004): 456-8.

- *Speech Acts in Literature*, J. Hillis Miller *Helikon* 51.3 (2005): 361-364.

4 Konferencia publikációk

- "Some Aspects of the Ethics of Reading." *Humanities Section Proceedings of the Second International Conference of Ph.D. Students, Miskolc, 8-14 August 1999*. Szerk. Dr. László Lehoczky és Dr. László Kalmár. Miskolc: U of Miskolc P, 1999. 225-35.

- "What About Me? The Ethical Consequences of Narrative(s) Investigated in Maxine Hong Kingston's *The Woman Warrior*." *Humanities Section Proceedings of the Third International Conference of Ph.D. Students, Miskolc, 13-19 August 2001*. Szerk. Dr. László Lehoczky és Dr. László Kalmár. Miskolc: U of Miskolc P, 2001. 191-97.

5 Szakfordítás

- Leitch, Vincent B. and Mitchell R. Lewis. "Kritikai kultúrakutatás az Egyesült Államokban." ["Cultural Studies: United States."] *Helikon* 51.1-2 (2005): 102-114.

From *The Johns Hopkins Guide to Literary Theory & Criticism*. Ed. Groden, Michael, Martin Kreiswirth, and Imre Szeman. Baltimore: Johns Hopkins UP, 2005. 224-30.

6 Szépirodalmi fordítás

- Benford, Gregory. „Az ember, aki ott sem volt.” *MetaGalaktika* v.9.5 (2007). 68-72.

7 Egyéb

- "Reflections on SCT 2006" *In Theory: The Newsletter of the School of Criticism & Theory*, Cornell University, Fall 2006. 10-11.

Válogatott konferencia előadások

"Bret Easton Ellis *Less Than Zero*ja" *Minimalizmus a művészetekben*, PTE, 2005. febr.

"Martha C. Nussbaum a regényről" *Közelítések a regényhez—Elméletek és értelmezések*, MTA Veszprémi Regionális Bizottsága, 2003. okt.

"J. H. Miller on Ethics," *Trans-Missions: Theory, Research and Teaching in British Literary and Cultural Studies in Europe*, British Council, Budapest, 2002. máj.

"What About Me? The Ethical Consequences of Narrative(s) Investigated in Maxine Hong Kingston's *The Woman Warrior*," *3rd International Conference of Ph.D. Students*, Miskolc, 2001. aug.

"Some Aspects of the Ethics of Reading," *2nd International Conference of Ph.D. Students*, Miskolc, 1999. aug.

Oktatás

Kutatási, oktatási és érdeklődési területek

Amerikai prózairodalom, irodalomtudomány, kritikaelmélet, az irodalom és az irodalomtudomány intézményesülése.

Oktatott kurzusok válogatott jegyzéke

Introduction to Cultural Studies

Introduction to the Study of Literature

Survey of American Literature

US Ethical Criticism in the 1980s and 1990s

Contemporary US Literary and Critical Theory

Schools, Movements, and Major Problems in 20th Century US Literary Criticism

California Fictionalized

Szakmai szervezetek

Modern Language Association of America, 2005 - .

Angol-amerikai Irodalomtudományi Kutatócsoport, MTA Pécsi Regionális Bizottsága, 2002 - .

Hungarian Association for American Studies, 2000 - .

European Association for American Studies, 2000 - .

Opponensi vélemény

Túry György: Etika és regény: elméletek és értelmezések az 1980 és 1990-es évek amerikai színterén c. disszertációjáról

Izgalmas vállalkozás Túry György áttekintő kritikai elemzése egy viszonylag rövid periódus irodalomelméleti gondolkozásáról. Rálátás – távolból, mondhatnám. Tanulás is persze – de egyben kritikai próba. A vizsgált teoretikusok J. Hillis Miller, valamint – nagyobb rokonszenvvel megírva – Martha C. Nussbaum etikai kritikája. Túry azonban az elméletek ismertetésén és vizsgálatán túl arra is kíváncsi, hogyan működnek ezek a teóriák a gyakorlati műelemzésben. (A dolgozat – számomra izgalmasabb második - bővebb - részében három regény szolgál ilyen próbaként. És mit mondjak már a szelekció is rendhagyó: Kingston *The Woman Warrior*, Bret Easton Ellis *Less Than Zero*-ja, majd Morrison *Beloved*-ja. Pompás anyagok, - de Ellis neve/műve láttán sok szemöldök mered majd égne...) Ez a módszer ritkaság, s már itt a bevezetőben hadd írjam le: ez az igazi esztétika-elméleti elemzés: műveken kipróbálni, amit a teória hozott.

Az idő intervallum (1980 és 90 között), - csak metszet. De Túry túl is lép a metszet végpontokon, hiszen folyamatokról van szó, hogy mi volt korábban arra felel, kritikailag arra épül a későbbi. A téma meg, ami voltaképp ekkor szökik szárba, a narratíva (gondolom, nem egyszerűsítetek, ha azt mondom: az irodalom) etikai tartalma, vagy inkább funkciója. Hogyan élünk több ezer éves kérdése. (Arisztotelészék még így tekintettek rá...) A modernizmus elején-közepén, azaz korábban ez lerágott csontnak tűnt, Túry észrevette, hogy ismét fontossá vált – eltévedésünk, identitásvesztésünk okán, vagy mert az irodalom visszakövetelte ezt a jogát? A két teoretikus közül akikkel foglalkozik, nekem Martha Nussbaum elemzése tetszik a legjobban – lehet hogy elfogult vagyok (Amartya Sen barátja, egy időben munkatársa, tisztelője) korszerű etikai világképe van. Túry is itt mutatja legjobb formáját. .

Az viszont már fogós kérdés, hogy miért ez a három regény a narratíva elmélet etizálásának – a morális-etikai viszonyok irodalmi felmutatásának - próbája. Most kicsit kilépek az opponensi hivatalosságból, magánkomment következik. Szóval zárójelben azt mondanám: Ha B.E. Ellisre gondolok, (kicsit Toni Morrisonra is) nekem úgy tűnik azért került előtérbe a narratíva etikai tartalma, identitásképző elbeszélő mód kérdése, egyáltalán a regényben megjelenő világ mint az olvasó önértelmezésének, és világban való tájékozódásának problematikája, mert a mai irodalomba betört valaminő durva, cinikus, ember alatti jelenségtömeg. Részint a narrációba, de még inkább a témák körébe, a populáris kultúra eldurvulása révén – olyan fikciós világ, ami korábban nem-irodalminak számított, ma viszont – film, és a tévé globalizált kultúrája révén kikerülhetetlen. Ez veszi körül az olvasót, megemelkedett az ingerküszöb, és az irodalom (egy része) számot vet ezzel. (Ld. az American Psycho körüli hisztériát pro és kontra, de a *Less Than Zero* sem leányiskolai olvasmány...) – ami higgadt teóriára leképezve azt jelentette a 80-as évektől kezdve, hogy ismét (magasabb szinten ugyan) de kérdés lett az művész etikai dilemmája, sőt küldetésének minősége, a hogyan írjak, a narráció átstrukturálása is. Hogy ti. hogyan meséljen ezekről a rémes témákról, hogy az ne legyen oktató jellegű, de a szörnyűségek tematizálásával, illetve azok sajátos elbeszélési formákba való megjelenítésével mégis felkeltse mégis az olvasó etikai alternatívákat kereső igényét. Lehet, hogy Túry nem így gondolja, én így fejtem meg a teoretikus és elemző rész egymásra vonatkoztatását.– a szerző tiltakozhat. Magán megjegyzés befejezve.

Azt gondolom, hogy Túry a posztmodern fordulópontjára tapintott rá, - ha szabad ezt a fogalmat még tudományos vitában számra venni: olyasmire villant fényt, ami napjainkban játszódik. És egyelőre kevesen veszik észre. A posztmodern – gyakorta megjelenő - etikai felelőtlenségével *szemben* a posztmodern második, harmadik hulláma már az etika-restaurációját keresi, kéri számon. Mondhatnám úgy is, hogy Túry a narráció etikai fordulatára keres. Egy trend nyomait tapogatta ki, és szerintem ez disszertációjának legfontosabb vívmánya. Más szóval: nagyszerű, hogy nagyító alá vette és közreadta a nagyító által mutatott kép eredményeit. Ami persze nem mindenütt világos, nem is nagyon lehet – az elméletek is elmosódtak, az elemzett művek is többértelműek. De az a tézis, - amit Túry is idéz – hogy a posztmodern esztétizálja az etikai dimenziókat, s ezzel szétoldja azokat, épp Nussbaumnál illetve B.E. Ellissnél cáfolódik. Náluk kérdőjeleződik meg a posztmodern lazaság lefordíthatósága, sőt legitimitása narratív ill. stilisztikai eszközökre. Túry pl. kimutatja, hogy a történet nélküli történet Ellissnél annyira bosszantó, hogy az

olvasó kényszerül arra, hogy felvesse valaminő élet-mag hiányát, illetve önmagában keressen valaminő ellenszert e figurák szétfolyó életére, grammatikájára, nyelvi felszínességére.

Így aztán ezek a regényelemzések – akár önálló esszéknek is vehetőek, - és a maguk módján kitűnnek. Mint pl. a már említett Less Than Zero nyelvi, dialógusokig lenyúló vizsgálata, ahogy a szerző bemutatja ezt a mikrovilágot, illetve annak is csak a felszínét. Amit itt az Ellis által fellelt stilisztikai eszközökről – pl. ismétlések sajátos kezeléséről mond, telitalálat és regényesztétikailag is fontos felfedezés. Hogy bennük a kommunikáció nélküli beszélgetést, a narráció nélküli elbeszélés leleplezését tudja bemutatni – igazi eredeti elméletkutatói nyereség.

A nagy falat persze Toni Morrison regény, a *Beloved*. Nem azért mert Nobel díjas, hanem mert nagy író. B.E.Ellisnél nekem mindig van egy olyan gyanúm, hogy viszi a *hype*, amit maga is keltett. Morrison viszont autonóm szerző, árral szemben megy, és úgy teremti meg világát. Azt a mozaikos, információ visszatartó-eláruló elbeszélő formációt, amit Túry a többiekénél is keresett. A disszertáció erre teszi a hangsúlyt – Túry meg is mondja: számára nem a rabszolgaság, szolidaritás, kiszolgáltatottság stb. téma-variánsai adják az ugrópontot a regény elemzéséhez.

„nem, mert úgy vélem, a könyv rendkívüliségeért nem ezek az elemek felelősek... figyelemreméltóbbnak érzem a newtoni értelemben vett narratív-etikai komponens jelenlétét és ég inkább milyenségét.” A *Sethe* történet, a gyilkosság három különböző variánsának töredékes bemutatása, - egyik sem a „teljes igazság”, mindegyik fragmentált – provokálja az olvasót az etikai válaszra, látásmódra, vagy a regény „szövegmélyében” búvó- mert rejtett – etikai állásfoglalásra. Ami nincs benne. Túry ezzel egy új – mert tisztán narratív, majdnem azt mondanám elbeszélés-technikai szinten ragadja meg a regény egyedülálló jellegét. Túry tudja, hogy volt már ilyen többverziós – de a dolgot magát homályban hagyó – eset-leírás. (mondjuk másutt: a *Vihar* kapujában...) – mégis ebben a regényben mesterfokon kezelődik a narráció szövése: mindenki más irányba, más látószögből beszél, a regény feléig fogalmunk sincs hogy mi is történt pontosan, és a különböző metszetű beszámolók, felidézések mintegy hevítik az olvasót. Ahogy Túry fogalmazza: a három beszélő közelebb viszi az embert *Sethe* alakjához „anélkül azonban, hogy bármiféle azonosulásról beszélhetnénk.” Mert hogy itt ez a szolidaritás-érzés, mint befogadói reakció – nem szerepel: az olvasóból provokálódik. Nincs benne a regényben, a regény mégis erre épül. Hát ez a sajátosan új etikai láttatásmód a majdnem horror-képsorok mögött. A három látásmód és az abban fogant elbeszélői attitűd felett ugyan ott van az szövegbeli elbeszélő, de nem segít. Itt válik igazán érthetővé mit is jelent ez az újfajta narrativa, meg az elbeszélői struktúra etizálása.

Ugyanakkor maradt bennem egy olyan érzés, hogy ezek a vizsgálódások önmagukban találóak ugyan, ám csak vékony szálon kötődnek a dolgozat első részében kifejtett-elemzett elméletekhez. Ami ezeknek az elméletek kritikája is lehetne. Nem az, Túry nem meri megkérdőjelezni az elméleteket, nem elég bátor saját gondolat-fonalának kifejtésében. (A *Beloved* egyik lábjegyzetében ugyan van egy kritikai megjegyzés Nussbaum-mal kapcsolatban, - de jellemzően footnote-ba rejtve.) De ez inkább a szerző gyakorlatlansága. Ki merne egy disszertációban elismert tekintélyekkel vitázni. Pedig ő tudna. Az elemzés számomra kulcsmondata ugyanis a következő: „A regény narratívája mintegy köröz valami felett, illetve valami körül...a *Beloved* esetében még csak nem is maga a „történet történik meg”, hanem a róla számot adó beszámoló, az is három, eltérő viszonyulást kiváltó formában.” – ami ha úgy veszem J. Hillis Miller (a dolgozat elején vizsgált) elméletének cáfolata is. A regény azzal nyer, hogy nincs ítélet, hogy etikailag felfoghatatlan a történet, s hogy Morrison ezt az elbeszélők, töredékek, tehát a narratív struktúra szövésén keresztül tudja érzékeltetni. Túry ezt a réteget bányássza elő a regényből – a dolgozat legjobb részében. Az elmondhatatlan megjelenítésének teljesítményét. (Magánmegjegyzés: az *ineffabile* esztétikai vizsgálata mindig levesz a lábamról – most is.)

A feldolgozott irodalmakból, meg főképp a lábjegyzetekből az is kiderül, hogy legalább még egy disszertáció rejlik Túry elemzései mögött, vagyis hogy a fő gondolatmenetre koncentrált, és nem akarta az olvasót mellékgondolatokkal, idézetekkel terhelni. Puritán szöveg.

Összefoglalva: A disszertáció kitűnő elemzőképességről, teoretikus érzékenységről tesz tanúbizonyságot. Millernél Kant, Nussbaumnál Arisztotelész kerül elő, - értő módon. Előzmények között tán említettem volna Kerouac Úton-ját, vagy Stanley Fish radikális (népszerű, némileg lebutított) readers response theory-ban írott esszéjét – pl. Is There a Text in this Class? címűt – ami polemikusan előzmény is lehetne, hiszen ennek most itt, a Túry által elemzett elméletben pont az ellenkezőjét lehet tanulmányozni. De ez csak olyan lábjegyzet, opponensi kötelező bírálat morzsa.

A disszertáció gondolatainak eredetisége, valamint a tetemes mennyiségű szekundér irodalom tökéletesen meggyőzi az olvasót Túry György teoretikus képességeiről.

Mindezek alapján javaslom, hogy a bizottság ítélje oda Túry Györgynek a Ph.D. fokozatot.

Almási Miklós
akadémikus

Opponensi vélemény

Túry György:

Etika és regény: elméletek és értelmezések az 1980-as és 1990-es évek amerikai színterén

című Ph.D. értekezéséről

Írta: Kállay Géza, egy. doc., Ph.D., habil., ELTE, Angol-Amerikai Intézet

Nyelvet vagy életet?

Vajon a narratíva nyelvében, egy-egy regény textusában, textúrájában, vagy inkább a narratíva fikciójának közvetlen élettapasztalattá tételében, és ennek a „való” élettel történő összehasonlításában alapozódik-e meg az „etikai kritika” néven ismertté vált, elsősorban amerikai irodalomelméleti irányzat etikai része? – talán így lehet összefoglalni a disszertáció első felének legfőbb dilemmáját. Túry György egy elegáns, probléma- s irodalom-érzékes, és nagy ismeretanyagot fölényes biztonsággal kezelő dolgozatban arra az egyáltalán nem magától értetődő feladatra vállalkozik, hogy J. Hillis Miller dekonstrukcionista, illetve Martha Nussbaum neo-arisztotelianus etikai kritikáját „összeegyeztetve”, pontosabban mindkettőből termékeny szempontokat merítve három regény etikai olvasatát készíti el. A regények: Maxine Hong Kingston: *The Woman Warrior*; Bret Easton Ellis: *Less Than Zero* és Toni Morrison: *Beloved*. A disszertáció témaválasztása tehát a „filozófia és irodalom” tág témakörébe vág, több ponton összehasonlítva az etikai kritika fent említett két változatát más irányzatokkal, tovább gazdagítva és bonyolítva filozófia és irodalom, irodalom és filozófia dialógusát. Megítélésem szerint a vállalkozás messzemenően meggyőző és sikeres, és a disszertáció minden tekintetben alkalmas arra, hogy vele Túry György megszerezze az irodalomtudományi Ph.D. fokozatot, mégpedig *summa cum laude* minősítéssel. Azt is szerencsés választásnak tartom, hogy a dolgozat magyar nyelven készült, mert Magyarországon nem tolonganak az etikai kritika ismerői, még kevésbé művelői – hátha ez másképpen lesz, ha a disszertáció könyv alakban is megjelenik.

Azonban az opponens feladatai közé tartozik az is, hogy vitára serkentő kritikával is megtisztelje a benyújtott írásművet. Kezdem a prezentáció módjával.

A dolgozat arányosan és logikusan felépített mű; bőségesen találunk benne előre- és hátrautalásokat, a fejezetek „ízeseülnek”, azaz nem öt különálló tanulmánnyal, hanem három érzékeny és lényeglátó irodalmi elemzéssel van dolgunk, melyeket a két teoretikus fejezet a lényegét szem előtt tartva alapoz meg. A disszertáció nyelve általában gördülékeny, a szakzsargon nem teng túl (bár vannak ilyen megfogalmazások: „a szerzői intenció rekonstruálásának etikai orientációjú változata” (20. o.)), és van két, számomra érthetetlen mondat: „A adott mű etikai irányultságú elemzésekor tehát arra, hogy figyelembe vegye és az interpretáció tárgyává tegye mind a reprezentáció, mind pedig a reprezentált közeg, illetve világ milyenségét” (112. o. — itt mintha kimaradt volna valami); „Phelan elemzésére támaszkodva arra hívnám fel ennek kapcsán a figyelmet, hogy Morrison oly módon tudja így tehát manipulálni a regény narratív-etikai struktúráját, hogy az – végeredményben – valóban nem teszi lehetővé azt, (ami például Nussbaum etikai irányultságú értelmezés-elméletének egyik sarokköve), hogy egyértelművé legyen a szerző etikai állásfoglalása tehető” (158. o. — itt pedig éppen, mintha egymásra tolt volna néhány gondolat és több

szó felesleges volna). De csupán ez a két mondat volt szembetűnő; néhány helyen – különösen a regényekből vett idézetek fordításaiban – helyénvaló lesz a stílári csiszolás; van néhány elírás, pl. Paul Skenazy Santa Cruz-i professzor neve „Skezany”-ként szerepel a 96. oldalon (a Bibliográfiában már helyesen), de ezek mind néhány tollvonással helyreigazíthatóak.

A tartalomról, és erről bőven.

A Bevezetés – többek között – helyesen érzékeli (főként Zygmunt Bauman nyomán) a morális-etikai kategóriák 20. századi válságát, etikai és esztétika összefüggéseinek nehézségét, stb., és „Az etikai kritika terepei” c. alfejezetben a Szerző kísérlet tesz, hogy a később részletesebben ismertetett Miller-illetve Nussbaum-elméletet más posztmodern elméletek háttérében helyezze el. Itt azonban az említésnél nagyobb teret szentelnék egyrészt Paul Ricoeur, másrészt Emmanuel Lévinas munkásságának; az előbbit a temporalitás kérdése, az utóbbit sajátos ontológiai etikája miatt emelném ki. Amikor azt olvasom: a „ki vagyok én?” kérdésre nem „adható felelet elvont fogalmak segítségével, hanem kizárólag történetek elmondása és értelmezése által” (9. o.), azonnal Ricoeur Time and Narrative-ja jut eszembe; az imént idézett mondatot szinte a könyv egyik központi tételének is felfoghatnánk. Ricoeur egyébként a francia strukturalizmus eredményeitől az angolszász filozófiáig mindent megmozgatott, hogy a hermeneutikai fenomenológiát narratív elméletekkel, és elsősorban tényleges narratívák, „nagyregények” elemzéseivel egészítse ki az „idő” mibenlétének értelmezése kedvéért, s bár Ricoeur nemigen sorolható az „etikai kritika” művelői közé, éppúgy Arisztotelészből indul ki (és persze Augustinusból), mint Nussbaum (bár Ricoeur kétségtelenül főként a Poétikából és az időértelmezésben a Fizikából), egyébként megítélésem szerint jóval alaposabban, mint Nussbaum vagy – a maga területén – Hillis Miller. Amikor pedig épp Ricoeur-re hivatkozva azt olvasom: „Kimondva-kimondatlanul akár, de már pusztán létükkel is magukénak kell, hogy vallják [az etikai kritika művelői] azt a Paul Ricoeur-i nézetet, mely az emberi élet inherens etikai irányultságát tételezi” (18. o.), rögtön a szintén a disszertációban csak megemlített Lévinasra (26. o.) gondolok, akinek „etikai” nézetei persze inkább ontológiaiak, mintsem valóban etikaiak, de mégsem gondolom, hogy Miller és Nussbaum elméleteinek tágabb kontextusba helyezését meg lehetne „úszni” Ricoeur és Lévinas alaposabb értékelése nélkül, különösen, mikor a Szerző később pl. a szintén identitás-kérdésekkel foglalkozó MacIntyre-t elég alaposan összeveti Millerrel (51-52. o.).

A „Bevezetés” után Miller és Nussbaum elméleteivel ismerkedünk; az alapkérdés, mint az első bekezdésben jeleztem: az etika a nyelvben, vagy a „való” életet „meghosszabbító”, azt reprezentáló, a való élet „kísérleti terepének” is felfogható narratívákban alapozódik-e meg. A kérdés kísértetiesen hasonlít arra a dilemmára, amely a Shakespeare-kutatókat kb. a 40-es évek végén, 50-es évek elején, a New Criticism térhódítása idején fogta el: a drámák karaktereit, jellemeit és cselekményét tekintsük-e az elemzés fő tárgyának, vagy azt az – erősen költői-metaforikus-emblematikus – nyelvet, amin a Shakespeare-drámák íródtak? Persze a válasz ott is az volt: az egyik nincs meg a másik nélkül, hiszen a karakterek beszélnek, illetve a nyelv jellemek szájából folyik, de melyik konstituálja a másikat? Nussbaum az Arisztotelianus persze a jellem, illetve a „az életet” imitáló cselekmény, meseszöveg, műhosz, plot mellett teszi le a voksát (egyébként – és ezt talán ki is lehetne mondani a dolgozatban –: valószínűleg Arisztotelész Retorikájának hatása alatt, hiszen itt a rétor jelleme a nyelvi megformálás egyik közvetlen tartalmi tényezője). Itt lehetne felvetni azt a disszertációban egyáltalán nem tárgyalt kérdést, hogy miért veszi mind Miller, mind Nussbaum adottnak, hogy etikai kérdésekkel narratívákban, elsősorban ún. „nagyregényekben” szembesülünk? Nussbaum kapcsán ugyan említésre kerül Szophoklész Antigonéja (77. o.), de szólnak-e érvek az ellen, hogy a drámát, vagy akár a lírai költészetet is az etikai közegének tekintsük? Miért van az, hogy Ricoeur is három nagyregényt választ ki: Proust: Eltűnt idejét elemzi, mint Nussbaum, aztán A varázshegy, majd a Mrs. Dalloway-t értelmezi – de miért nem Shakespeare-t, Csehovot, Ibsent, vagy Beckett drámáit? Miért nem Coleridge Rege a vén tengerészét? És Ricoeur teszi ezt úgy, hogy narratív elméletének egyik kiindulópontjául épp Arisztotelész Poétikáját teszi meg. A Poétika persze beszél narratív költeményekről, de középpontjában mégiscsak a dráma, ráadásul a tragédia áll, s a tragédia mindig is alkalmasnak tűnt etikai, sőt súlyos etikai

kérdések tárgyalására (pl. Hegel szerint). Ha, ahogy Nussbaum állítja, igaz, hogy „helyes etikai döntések meghozatalánál, illetve cselekedetek és jellemek etikai megítélésénél a kizárólag racionalitásra alapozott hozzáállás nem elégséges, hanem szükségszerűen és minden esetben kiegészítendő, sőt korrigálandó az érzelmek, az egyediség/különösség, az értékek pluralitásának és a véletlenszerű események számbavételével” (77. o.), akkor miért marad ki a dráma? Miért állítja Nussbaum, hogy „a regény az egyetlen [kiemelés tőlem – K. G.] adekvát és legitim terepe ezen [etikai] összetevők bemutatásának és befogadásának: a filozófiai diskurzus elvont nyelve erre nem alkalmas” (76-77. o., vö. 87. o. is) Van-e pl. az „értékek pluralitásának” gazdagabb arénája, mint a dráma, ami mindig is kevésbé volt „autoriter” és „hierarchikus” műfaj, mint a regény? Miért van az, hogy a narratíva-elmélet egyik nagy fordulatát Bahtyin „dialogikus képzelete” jelentette, amely nyilvánvalóan a drámából kölcsönözte a narratíva értelmezési szempontjait, miközben a drámaelemzés, és elsősorban a Shakespeare-i drámáé sok esetben olyan „következetlenségeket” kért számon pl. a Macbethen (hány gyermeke is volt Lady Macbethnek?), amelyeket egy vérbeli 19. századi realista regényben lehetne inkább kifogásolni? És végül: miért van az, hogy az etikai kritikához is gyakran sorolt Stanley Cavell épp Shakespeare-t tette fő vadászterületévé, egyébként már a 60-as évek végén úgy elemezve a Lear király szereplőit, mintha „hús-vér” alakok lennének? (Csak zárójelben: ma ezt a bártorságot Nussbaum kapcsán gyakran illeti elismerés; a 70-es években Cavell szinte ki volt átkozva az (analitikus) filozófiából, mert „irodalommal keverte a filozófiát”, a Shakespeare-kritikából pedig még inkább ki volt zárva, mert „humanista” olvasatokkal próbálkozott az új historizmus és kulturális materializmus historizáló-kontextualizáló indulása idején).

Ezek a problémák természetesen túlmutatnak azokon a kereteken, amelyeket a disszertáció gondosan épít maga köré, kijelölve önnön illetékességi köreit, azonban egy későbbi változatban a Szerző talán szívesen feltenne legalább ehhez hasonló kérdéseket. De továbbmegyek. Miért van az, hogy Nussbaum megteszi az „ugrást” Arisztotelész etikája és esztétikája között, míg Hillis Miller makacsul nem hajlandó Kant etikáját összekapcsolni Kant esztétikájával, holott maga Kant számára esszenciálisak a kapcsolódási pontok? (Maga a dolgot említi, Shustermanra hivatkozva, hogy „Tudjuk továbbá, hogy Kant a szépet a morális szimbólumának tekintette” (134. o.)). Én tehát még kritikussabb lennék Miller elméleteinek határait illetően. Túry György kitűnően érzékeli azokat az ellentmondásokat, amelyek Miller nyelvelméletét jellemzik (43.- 45. o., és passim vagy vö. 112. o.), de ezt egy kegyes gesztussal „megbocsátja” egy „dekonstruktörnek”: „[Miller] Vérbeli dekonstruktör voltát azonban itt sem tagadja meg. Ő maga az, aki kételyeinek ad hangot a nyelv fent bemutatott, mindent legyőző, bekebelező mivoltát illetően” (43. o.). Igen ám, de – mint ezt Túry szintén világosan látja – ebből az is következik, hogy a narratívák így „önnön lehetetlenségüket példázzák” (49. o.). Egyfelől úgy tűnik, az etikához csak az „öt 'allegorizáló', reprezentáló történeteken, narratívákon keresztül juthatunk közelebb” (37. o.), ugyanakkor épp a történeteket kibontó nyelv bizonyul elégtelennek ahhoz, hogy eljussunk az etikaihoz, hiszen az etikait a nyelv – legalábbis egy értelmezés szerint – mindenestül magába szívta, sőt, mint közeg, a nyelv az etikait attól megkülönböztethetetlenül már mindig is valahogyan, valamilyen módon mutatja be, tehát nincs értelme egy „különálló”, „pöre” etikai szféra után „áhítozni”. Vagyis eleve reménytelen, hogy a nyelven át eljussunk a („különálló”) etikaihoz, ugyanakkor más út eleve nincs. De akkor hogyan értelmezzük azt, amit Túry a 165. lapon idéz Millertől: „A ígéret és az ígéretnek való folyamatosan halogatott eleget tevés között a történet maga történik meg”. A történet ezek szerint a nyelven kívül történik? És ha igen, milyen módon, ha egyszer a nyelv már mindent bekebelezett? És ha még Miller időnként meg is enged történéseket és eseményeket, amelyek mintegy „nyelven kívül” vannak (vö. 43. o., ill. 112. o.), akkor számomra még mindig nem világos az a pozíció, az a nézőpont amelyből a történetet, akár etikai szempontból, akár nem, értelmezhetjük vagy értékelhetjük, amelyből összekapcsolhatjuk akár az „ígérettel”, akár az „ígéret halogatásával”.

Még egy szó etika és narratíva, filozófia és irodalom kapcsolatáról. A Szerző utal Nussbaum meggyőződésére, miszerint bizonyos etikai kérdésekre nem adható felelet elvont fogalmak segítségével, hanem kizárólag történetek elmondása és értelmezése által”; illetve (mint már hallottuk): „a regény az egyetlen [kiemelés tőlem – K. G.] adekvát és legitim

terepe ezen [etikai] összetevők bemutatásának és befogadásának: a filozófiai diskurzus elvont nyelve erre nem alkalmas" (76-77. o.). Aki az irodalmat, legalábbis átmenetileg, a filozófia fölé akarja helyezni – némileg persze elégtételt is véve különösen az angol-amerikai analitikus filozófia irodalomellenes korszakán –, az hajlamos lesz a filozófiát leegyszerűsíteni. Illetve az a kérdés, mit fogadunk el filozófiának, hogy azután szembe állítsuk az irodalommal. Mert hogyan is állna mondjuk Kierkegaard, vagy Nietzsche, vagy akár a kései Wittgenstein filozófiája csupa elvont fogalomból? Valószínű, hogy sohasem volt akkora és mindig akkora a szembenállás, s ezért nem is kellett az irodalom filozófiával szembeni „megváltó kegyelmét” annyira hangsúlyozni, mondván: az irodalom „ott folytatja”, ott „veszi át a stafétabotot”, ahol a „fogalmi” filozófia csödbe jut. A német-francia ún. „kontinentális” filozófusoknak (Schelling, Hegel, Heidegger, Sartre, stb.) sohasem kellett különösebben megindokolniuk, miért írnak irodalmi művekről is, sőt irodalmi műveket.

Később az „Összegzés”-ben Túry György megemlíti, hogy Miller és Nussbaum összehasonlítására eddig egyedül Robert Eaglestone tett kísérletet, de „a fent említetteknek nálam jóval reduktívabb és szelektívabb, sőt bizonyos esetekben elfogult olvasata alapján” (177. o.). Eaglestone könyvét olvastam, mert személyesen is ismerem a szerzőt, és nem Túry György értékítéletével kívánok most vitába szállni, (egyébként szerintem Eaglestone Lévinusról roppant érdekesen ír), hanem nem tartom értelmét egy ilyenfajta odavetett bírálatnak szembesítés és bizonyítás nélkül.

Az regényelemzések, mint említettem, szintén meggyőzőek; talán többször le lehetne hívni elemzési szempontokat vagy „kategóriákat” az elméleti fejezetekből és a Szerző jobban hangsúlyozhatná lekötöttségét elsősorban Adam Zachary Newtonnak, és Nissennek, akiket – néha Miller és Nussbaum „rovására” – gyakran idéz elméleti háttérként. Ezen kívül úgy érzem, mindhárom regényben alaposabb elemzést kaphatna a Miller kapcsán is csak említett temporalizáció (pl. vö. 138. o.), azaz az idősíkok kérdése. Mindhárom regény kapcsán van szó az időről, de – mondhatja velem persze Ricoeur-ön formálódott gondolkodásom – ez annyira a narratíva „lelke”, hogy épp a narratíván keresztül Nussbaum szerint megélhető, Miller szerint közvetlenül átélhetetlen etikaihoz vihetne közelebb az idő alaposabb elemzése.

A Kingston-regény értelmezése sikeresen állítja a középpontba a „csönd megtörését”, a „kimondhatatlant” és von párhuzamot a nőalakok között. Roppant jó gondolatnak tartom, hogy valakit fikcióval „valósággá” lehet teremteni, mialatt egy valóságos személyt olyan mértékben „fikcionalizálni”, majd elfelejteni, hogy léte egyszerűen kitörölődik (vö. „az élő elszemélytelenítése, szemben az élettelen személyesítésével”, 107. o.) Honnan törölődik? Belőlünk, hiszen ki máson át léteznénk egyáltalán, mint egymáson keresztül, szerencsés esetben egymás szemében tükröződve? Itt azonban párhuzamot lehetne vonni a Beloved kapcsán szépen fejtegetett „felfoghatatlannal”, „elmondhatatlannal” (unspeakable) (vö. 167-168. o., és passim), különösen mert Túry megállapítja, hogy Morrison a könyvet a felejtés ellen írta (168. o.) A Less Than Zero elemzésével is egyet értek: nagyon jó ötlet az abszurd-szatirikus realizmus kategóriája (131. o.), az esztétikum, mint az etika „létrehozó szubsztanciája” (133. o.) az esztétikai abszurdizálása (135. o.), az ismétlés jelentés-generáló szerepe (141. o.), az epizódok „következmény-nélkülisége” (146. o., itt megemlíthető Baudrillard „pure event”-je, különösen, mert a 148. oldalon Baudrillard neve, a „szimulakrum” kapcsán, felbukkan). Egyedüli hiányérzetem arra vonatkozik, hogy itt az etikai aspektus némileg háttérbe szorul, azaz nem értem pontosan, mi tatarak a „minimáletika”, pl. mi a tartalma, következménye, stb.

Talán a Beloved elemzése a legérettebb, de hát ez a legjobb regény a három közül. Bevallom, hogy az egész etikai kritika allegóriáját láttam abban, amikor azt olvastam: „Beloved testesíti meg a regény világ etikai alapzatát” (171. o.), Beloved pedig lebeg, hol szellemként, hol hús-vér leányként, eltűnik és felbukkan, rengeteg jelentést magába szív az Afro-Amerikaiak meg nem írt történelmétől a hiányon át létező (teljesebb) jelenlétig. Az irodalmi etikum a számomra úgy van és nincs egyszerre, hogy ha keresem, eltűnik, mert „erkölcsi tanulsággá” silányulna, ha pedig nem keresem, a lehető legkomolyabb dolog a

világon, mert mindig engem, olvasót szólít fel állásfoglalásra, amit nem tesz meg helyettem senki, legkevésbé egy körülöttem hullámzó, személytelennek beállított nyelv. Mert a beszéd is (etikai) tett, s ez íróra és olvasóra egyaránt vonatkozik; a legnehezebb feladat talán minden szavunkat felelősséggel kiejteni és leírni, holott itt kezdődik hallgatás, írás és olvasás egyaránt.

A recenzió általam adott címében szereplő kérdésre, „Nyelvet vagy életet?” tehát Tury Györggyel együtt azt válaszolom: mindkettőt.

Dr. Kállay Géza
Egyetemi tanár

Köszönettel tartozom mindkét bírálónak alapos, a dolgot értő szemmel olvasó, szimpatikus, ám jogos kritikát is megfogalmazó és így, az ezen alapuló, további kutatásaimat nagyban segítő bírálataikért. Mindkét opponensi vélemény megfogalmaz hasonló gondolatokat, a dolgot erényeit, illetve hiányosságait illetően is, így lehetőséget érzek arra, hogy válaszaimat egyetlen írásban fejtsem ki. Bizonyos kritikai észrevételek hasonlósága továbbá meggyőz arról, hogy az adott kérdésekben a további munka során még nagyobb körültekintéssel próbáljak eljárni.

Felmerül – teljes joggal, teszem hozzá azonnal – annak kérdése, miért pont ezek a szerzők, miért pont ezek a regények. A válasz egyrészt talán meglepő, másrészt pedig nagyon is magától értetődő lesz. Meglepő, hiszen – különösen a regények esetében – az őszinte (ám ez itt ebben az esetben, remélem legalábbis, nem szinonimája a naivnak) válasz az, hogy szinte véletlenszerű választás eredményeként, természetesen némi személyes, ízlésbeli szűrésen alapulva. Meggyőződésem ugyanis, hogy gyakorlatilag bármilyen narratíva értelmezhető etikai nézőpontból (is): ez éppen annyira magától értetődő számomra, mint azt állítani, hogy bármely narratíva értelmezhető például nyelvi-stiláris szempontból is. Nem minden kritikai iskola alkalmas ugyanis erre, az ún. etikai kritikáé, úgy vélem, igen. Markánsan eltérő jellegű regényeket kívántam ugyanis górcső alá venni, ez fontos szempont volt kiválasztásukban. Azt is szerettem volna elkerülni, hogy nagy legyen az időbeli szórás (a magam állította szigorú kereteket e tekintetben sem akartam áthágni). Hasonló okból nevezhető a választás magától értetődőnek is, hiszen ha nagyjából az 1980-as, 1990-es évek jelölik azt az időbeli korlátot, amelyet állítottam, valamint figyelembe vesszük azt az elég súlyos következményekkel járó másik – a kutatás határait kijelölő – döntést is, hogy kizárólag az amerikai színtérré szűkítsem a vizsgálódást, akkor érthetővé válik, hogy bizonyos szerzők (bármennyire fontosak is), nem szerepelhetnek. Még akkor sem, ha hatásuk, kimondva-kimondatlanul, tagadhatatlan. A legnyilvánvalóbb példák természetesen Paul Ricoeur és Emmanuel Levinas. Úgy vélem ugyanis, hogy egy doktori disszertáció, mind funkcióját, mind terjedelmi lehetőségeit nézve sem alkalmas ilyen merítésű kutatás prezentálására. A kritika viszont még mindezen védekezések ellenére is jogos, még az általam állított keretek tiszteletben tartásával is elismerésre méltó: az 1980-as, 1990-es évek amerikai színterén fejtette ki ilyen irányú tevékenységét, illetve annak egy részét, többek között Stanley Cavell és Richard Rorty, hogy csak a vitathatatlanul legjelesebbek közül említsek egy párat. Így hát be kell látnom, és ez nem esik nehezemre, hiszen ez is a tanulási folyamat része: nincs hová hátrálnom. Vannak hiányosságok a munkában: ezeket a további fázisokban pótolni kívánom majd.

Szintén mindkét bírálóm említi, hogy felmerül annak kérdése, mi is pontosan az ún. elméletek relevanciája, egyrészt önmagukban, másrészt pedig a konkrét műelemzések kapcsán. Kállay Géza például úgy fogalmaz, hogy az egész etikai kritika allegóriáját látja a *Beloved* elemzés egyik tételében, mely úgy szól, hogy „Beloved testesíti meg a regény világ etikai alapzatát”. Az a címszereplő, aki hol el-, hol feltűnik, aki hol nagyon is valóságos, hol alig több illékony jelenségnél. Ezzel nem is vitázom, hiszen megfogalmazása telitalálat: az etikai kritika, sőt fogalmazhatok még általánosabban is, maga az etikai szférája is pontosan ilyen jellegű. Mindig jelen van, mindig számolni kell vele, mindig megelőzi minden egyéb szempontunkat, mégis: jelenléte nem mindig és főleg nem szükségszerűen szembeötlő. Valóban olyan, akár a regénybeli *Beloved*. Ha pedig ilyen, akkor az elméletek relevanciája viszont szükségképpen kérdésessé válhat, ami azonban nem jelenti azok irrelevanciáját. Felveti viszont annak kérdését, hogy az etikai szférája transzcendensként avagy immanensként tételezendő, tételezhető. Erre soha nem fogunk tudni válaszolni: éppen erre tanít minket az etikatörténet. És erre tanítanak minket mindazok a történetek is, amelyek etikai kérdéseket tesznek föl vagy jelenítenek meg. (És melyik történet nem ilyen vajon? – tehetnénk azon nyomban hozzá.) A történetek és az ezek lepárlásaként megfogalmazott elméletek közelebb vihetnek csupán minket a lehetséges válaszokhoz, felmutatni azokat azonban nem tudhatják: ezért (véleményem szerint) az „elméletek” relevanciáját kérdésessé tevő felvetések. Ebben az értelemben magam is egyetértek bírálóimmal, sőt azt állítom: az egész vállalkozásnak ezt érzem az egyik legjelentősebb hozadéknak. Márpedig ha ez így van (és ebben mindhárman egyetérteni látszunk), akkor bizony Levinas ontológiai alapozású és jellegű etika-felfogása, valamint Ricoeur azon nézete, mely az emberi életnek „inherens etikai irányultságot” tulajdonít, nemhogy nem hiányzik a munkából, hanem nagyon is jelen van benne, még ha oly módon is, mint *Beloved* a regényben. Ugyenezt emeli ki Almási Miklós is, amikor azt

idézi, hogy „a regény narratívája mintegy köröz valami felett, illetve valami körül...”. Ez a valami az etikai.

Arról pedig lehet, de nem feltétlenül érdemes elvont-absztrakt fogalmak használatával beszélni. Különösen érvényes ez az amerikai kontextusban, hiszen a morális érdeklődés végigkíséri az ország intellektuális történetét, elég pusztán a legjelentősebb tradíciókra utalni, mint például a puritán örökség, a transzcendentalizmus, a pragmatizmus vagy a 20. század második felétől a multikulturalizmus fogalmával leírt jelenség-együttes. Az etikai irányultságú érdeklődés mindig is kitüntetett szerepet játszott az amerikai tradícióban. Az én hipotézisem és munkám kiindulópontja ehhez kapcsolódóan pedig az volt, hogy utánajárjak: pontosan milyen formában, miért olyan intenzitással és milyen eredményeket felmutatva tört felszínre ez a fajta érdeklődés az 1980-as és 1990-es évek amerikai irodalomtudományában, érte ezalatt elsősorban az irodalomkritikát és az irodalomelméletet. Pusztán ebben a szűk értelemben állhatja meg helyét azon kijelentésem, hogy „a disszertációt elsősorban irodalomkritika- és irodalomelmélet-történeti vizsgálódásként határoznom meg”. Ami igazából érdekelt az az, hogy milyen maga az a korpusz, amelynek alapján, amelyet elemezve és értelmezve az ún. elmélet állításai lepárolhatók. Ebben volt óriási segítségemre a két kitűnő és rendkívül éles szemű gondolkodó: Martha C. Nussbaum és J. Hillis Miller. Ők az eszközöket biztosították, legalábbis azok egy részét, ahhoz, hogy magam is tudatosabb olvasóvá válhassak. A három regényíró pedig, művészetük – jóllehet markánsan eltérő eszközeivel, de – lebilincselő és különleges mivoltával pedig biztosították azt a rendkívül gazdag anyagot, amit bizony érdemes volt egyre tudatosabb módon „olvasni”, megérteni.

Két bírálóm feltétlen érdeme, hogy a munkával évek óta tartó intenzív foglalkozás közben talán óhatatlanul is kialakuló „vakfoltokra” felhívták a figyelmemet. Ez egyrészt lehetőséget biztosít bizonyos kiegészítések megtételére, másrészt pedig segíthet kijelölni a további kutatások főbb csapásirányainak némelyikét. Őszinte köszönettel tartozom nekik ezért, a hallgatóságnak pedig a türelmükért.

Túry György
2007. szeptember 25.